

Doktorantide teadustöö keele valikutest¹

EVE-LIIS ROOSMAA, TRIIN ROOSALU,
PEEP NEMVALTS

Rahvuskeelte taandumine teaduses ja kõrghariduses teeb muret paljudele eurooplastele kõikjal, kus inglise keel pole emakeel.² Inglise keeles kirjutavad ka üleilmastumise tingimustes peamiselt need teadlased, kelle emakeelgi on inglise keel. Seda näitab mitmest sõltumatust uuringust ilmnev tõik: kõigest umbes 20% kogu maailma ingliskeelseist teadustöödest pärineb muu emakeelega autoreilt, valdav osa aga sünnilt ingliskeelsetelt teadlastelt, olgugi et neid on märksa vähem muukeelsetega võrreldes.³ Muu emakeelega teadlased on seega sageli ebavõrdses olukorras, kuigi igal kõrghariduse ja teaduse keelena toimival rahvuskeelel on omapäraseid tunnetus- ja väljendusvahendeid, mis aitaksid maailma rikastada, kuid võivad jääda kõrgkooliõpinguis teadvustamata. Need mured on päevakorral peale Euroopa ka Aasias.⁴

¹ Uurimistööd on toetanud Euroopa Liit ESFi programmi Primus kaudu. Projekti tööühm: Peep Nemvalts, Airi Kabanen, Helen Kõrgesaar, Jüri Kruusvall, Triin Roosalu, Eve-Liis Roosmaa.

² Kees de Bot, „Applied linguistics in Europe”, Susan M. Gass; Sinfree Makoni (toim) *World applied linguistics*, AILA Review, 17 (2004), 57–68; Ulrich Ammon, „Global scientific communication: open questions and policy suggestions”, Augusto Carli, Ulrich Ammon (toim), *Linguistic inequality in scientific communication today*, AILA Review, 20 (2007), 123–133; J. Flowerdew, „The non-Anglophone scholar on the periphery of scholarly publication”, Augusto Carli, Ulrich Ammon (toim), *Linguistic inequality in scientific communication today*, AILA Review, 20 (2007), 14–27.

³ C. Guardiano, M. E. Favilla, E. Calaresu, „Stereotypes about English as the language of science”, Augusto Carli, Ulrich Ammon (toim), *Linguistic inequality in scientific communication today*, AILA Review, 20 (2007), 28–52.

⁴ P. Bruthiaux, „Multilingual Asia: Looking back, looking across, looking forward”, Lisa Lim, Ee-Ling Low (toim.), *Multilingual, Globalizing Asia. Implications for*

Eesti kõrghariduse rahvusvahelistumise strateegias aastateks 2006–2015, kinnitatud haridus- ja teadusministri 09.01.2007 käskkirjaga nr 16, on rõhutatud:

„Ligi sajandi vältel pole meie ajaloos olnud teist sellist aega, kus eestikeelse kõrghariduse ees oleks olnud sedavõrd suured, üheaegselt võimalusi ja ohte sisaldavad väljakutsed: tippspetsialistide võimalik lahkumine kodumaalt, kõrge kvalifikatsiooniga välisspetsialistide tööleasumine meie teadus- ja haridusasutustesse, eesti keele kui teaduskeele säilimine ja areng, võõrkeelse õppe mahu kasv, välisstudengite osakaalu suurendamine. Kõik need protsessid on paratamatud, kuid ühiselt ning läbimõeldult tegutsedes suudame neid trende teatud määral mõjutada.”

Eesti kõrghariduselt eeldatakse 2007. aastal kinnitatud strateegia alusel rahvusvahelistumist, kuid justkui sellele vastukaaluks seab 2010. aastal vastu võetud Eesti keele arengukava 2011–2017 eesmärgiks eestikeelse kõrghariduse tagamise kõigil õppeastmetel kõigis õppekavarühmades. Analüüsimate siinkohal kõrghariduse strateegias seatud eesmäärke või nende saavutamist (seda on põhjalikult teinud nt Tamtik jt),⁵ tekib igal juhul küsimus sellest, kuidas täpsemalt peaks rahvusvahelistumine mõjutama eesti keele kui teaduskeele säilimist ja arengut.

Kas ja millisel määral tajub pealekasvav teadlaskond eesti teaduskeele püsijäämise olulisust rahvusvahelistumise kontekstis? Sügisel 2012 korraldasime uuringu, et selgitada doktoritõppe näitel, kui palju kaitstakse Eestis eestikeelseid doktoritõid; kuidas hindavad Eesti doktorandid oma eesti (aga ka võõrkeelse) teaduskeele oskust ning eesti keele kasutamist teadustöös; ja milline on doktoritööde eestikeelsete kokkuvõtete keeleline tase.⁶

Analüüsimateks eesti teaduskeele olukorra võimalikke mõjureid, tuleb pöörduda ühiskonna kui terviku käsitlemist võimaldavate sot-

policy and education, AILA Review, 22 (2009), 120–130; S. Canagarajah, „The plurilingual tradition and the English language in South Asia”, Lisa Lim, Ee-Ling Low (toim), *Multilingual, Globalizing Asia. Implications for policy and education*, AILA Review, 22 (2009), 5–22.

⁵ M. Tamtik, L. Kirss, M. Beerkens, R. Kaarna, *Kõrghariduse rahvusvahelistumise strateegia vahehindamine. Lõpparuanne* (Tartu: Praxis, 2011). http://tartu.archimedes.ee/korgharidusfoorum2011/index.php?doc_id=16 (29.10.2014).

⁶ Vaatluse all olid ka doktoritööde juhendid, et uurida, missuguseid soovitusi on neis töö keele kohta antud.

sioloogiliste teooriate poole. Siinkohal on meie lähtekohaks tõdemus, et Eesti teaduskeelee probleem ei ole ainult (teadus)kultuuri küsimus, vaid on seotud keeleliste valikutega, mida saab mõista, käsitledes keelekasutust kommunikatsiooniprotsessi osana. Ühelt poolt tuleks Niklas Luhmanni⁷ eeskujul näha keelekasutuse osa teaduse kui sotsiaalse süsteemi toimimises. Teisalt on ilmne, et keelt – kas siis inglise või eesti keelt – kasutatakse eristamise ja eristumise vahendina teaduse väljal. Kasutades Pierre Bourdieu⁸ loodud väljade ja neil toimimiseks vajalike kapitalide teooriat, võib väita, et teadusväljale sisenemiseks tuleb uustulijal tõendada sobilike ressursside olemasolu. Üks tähtsaimaid ressursse on siinkohal suutelisus osaleda teaduskommunikatsioonis, sealjuures oma ideid väljendada ja jagada ning teiste ideid vastu võtta ja mõista. Administratiivselt on Eestis seatud teadlaseks olemise kriteeriumiks mitmesuguseid standardeid, teiste seas näiteks on doktorikraadi saamise eeltingimus see, et doktorant on avaldanud teadusartikleid, mis oma keele poolest osalevad rahvusvahelises teadusringluses. Ka teadustöökohale kandideerimise eeldus on just rahvusvaheliste toimetuskolleegiumidega ja rahvusvahelise levikuga ajakirjades artiklite avaldamine. Selliste nõuete taga on ilmselt oletus, et rahvusvaheline levik tõendab artikli autori mõtete sügavust ja seega teaduse kvaliteeti, ning seepärast omandab iga selline publikatsioon sümboolse kapitali väärtuse – mida sobivas olukorras, näiteks tööleasumisel, on võimalik ka rahaliseks kapitaliks muuta.

Teisalt on olemas selge oht, et iga hinna eest vaid inglise keeles kirjutada püüdes kannatab teaduslik täpsus ja mõtteselgus ega saavutata tingimata laiemat lugejaskonda. Seda on mitmel juhul tõdenud ka Eesti tippteadlased. Nii on näiteks Anto Raukase⁹ sõnul eestlaste inglise keeles kirjutatud artikleid tsiteeritud väga harva, ent neist samadest mõtetest ja ideedest võiks eesti keeles oma rahvale kirjutatuna olla oluliselt rohkem kasu. Samuti on kohati problee-

⁷ N. Luhmann, *Das Erziehungssystem der Gesellschaft* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2002); N. Luhmann, *Organisation und Entscheidung* (Opladen and Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2000); N. Luhmann, *Soziale Systeme* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1984).

⁸ P. Bourdieu, *Raisons pratiques. Sur la theorie de l'action* (Paris: Editions du Seuil, 1994); eesti keeles: *Praktilised põhjused. Teoteooriast* (Tänapäev, 2003).

⁹ A. Raukas, „Eesti Entsüklopeedia eesti teaduskeelee hoidjana”, Elsa Pajumaa, Tõnu Tender (toim), *Eesti keel teaduskeelena ja Euroopa Liit* (Tallinn: Tallinna Teadlaste Maja, 2002), 77.

miks hea eneseväljendus emakeeles, mida on lisaks Anto Raukasele toonitanud ka akadeemik Boris Tamm.

Eesti keele kui teaduskeele kadumisohtu mõtestamiseks tasub toetuda Jüri Lotmani käsitlusele tuumast ja perifeeriast ning just kultuuride piiril toimuvast vastastikusest vahetusest.¹⁰ Oletagem, et teadusmaailma keskmeks on ingliskeelsed artiklid, mida kirjutavad valdavalt inglise keelt emakeelena tundvad autorid ja neid ümbritsevad kontsentriliste ringidena inglise keelt teise keelena kasutavad teadlased. Viimased jagunevad omakorda vastavalt oma keeleruumi suurusele. On ilmne, et uus teadmine tekib nimelt seal, kus oma piisavalt aktiivse keeleruumi sees mõeldav teadus(käsitlus) kohtub teistes keeleruumides sündinud teadus(käsitlus)tega, sest viimased saavad lisada ühes ruumis domineerivale ja seega laialt teadaolevale oma uudseid nüansse. Seejuures ei lähtu need nüansid tingimata sotsiaalsest keskkonnast ja kultuurist, vaid võivad suuresti tuleneda just keele enda struktuurist.¹¹ On ilmne, et nüanssides saab mõelda just emakeeles, seepärast võib olla, et domineerivat (nt inglise) keelt teise või võõrkeelena kasutatav mõtleja on oma ingliskeelsetes mõtetes piiratum kui emakeelsetes. Sellele on viidanud autorid, kes rõhutavad, et keelt vähem tundvate kasutajate tõttu vaesestumise poole uuenev inglise keel, nn *Globalish* (vrd *English*) ei suuda ka ise keerukamaid kontseptsioone piisavalt selgitada, nii et keerulistes või lihtsalt segastes oludes loodav uus teadmine võib jääda võrdlemisi väheütlevaks, aga igal juhul kaotab oma veenvuses ja väljendusjõus. Seepärast on vaja teadvustada teaduskeele kaudu toimivaid kommunikatsioonitõkkeid ja -piiranguid, mida on oma töös süstematiseerinud Jürgen Habermas.¹²

Väitekirju on hakatud järjest enam koostama inglise keeles. Näiteks on aastail 2005–2011 Tallinna Tehnikaülikoolis kaitstud 45 doktoritööst eesti keeles kirjutatud vaid üks (2%). Tartu Ülikoolis aastatel

¹⁰ J. Lotman, B. Uspenski, *Kultuuri semiootilisest mehhanismist*. Töid märgisüsteemide alalt, TRÜ toimetised, v. 284 (Tartu: TRÜ 1971).

¹¹ Vrd: U. Masing, *Keelest ja meelest. Taevapõdra rahvaste meelest ehk juttu boreaalsest hoiakust*, toim Urmas Sutrop (Tartu: Ilmamaa, 2004); Uno Mereste, „Oskuskeele üldprobleeme kaug- ja lähivaates”, *Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü* (Tallinn: EKS, 2000 (1969)).

¹² J. Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Vol. 1: *Reason and the Rationalization of Society*. Translated by T. McCarthy (Boston, MA: Beacon Press, 1984).

2001–2011 kaitstud töödest on inglise keeles kirjutatud kõik arstiteaduskonna ja kehakultuuriteaduskonna doktoritööd (tööde arv vastavalt 140 ja 27). Samal ajavahemikul kirjutatud töödest on võõrkeelsed 22% õigusteaduskonna, 81% sotsiaal- ja haridus-teaduskonna ning 95% majandusteaduskonna väitekirjadest. Estonian Business Schooli majandusteaduskonnas olid kõik väitekirjad ingliskeelsed ning Eesti Maaülikoolis 45% töödest inglise keeles. Eesti keeles kirjutatud väitekirjade osakaal oli suurim Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias – 85%.

Doktorantide hoiakud ja arvamused

Selgitamaks Eesti doktoritööde keelevalikute tagamaid uurisime, mida doktorandid arvavad eesti keele kasutamisest teadustöös ja kuidas see suhestub nende hoiakutega inglise keele kasutamise suhtes. Aluseks on eeldus, et eesti keelt mõtlemistööriistana kasutav noor eesti õpetlane siseneb doktoriõppe vältel suuresti ingliskeelsesse (või siis vahel ka mitmekeelsesse) rahvusvahelisse teaduskeskkonda. Seejuures lähtusime John Berry¹³ kultuuridevaheliste strateegiate nelikjaotuse teooriast, mille ta on välja arendanud kahest peamisest otsusest, mida mitmes kultuuris elavad inimesed peavad vastu võtma. Need otsused lähtuvad inimese hoiakust oma päritolurühma suhtes, mis võib olla kas päritolurühmaga seotud väärtusi, traditsioone ja identiteeti säilitada püüdev või mitte; ning hoiakust sihtrühma suhtes, mis võib samuti väljendada eelistust suhelda ka teiste rühmadega, osaledes laiemas kogukonna tegevustes, või neist eemale hoida.¹⁴ Kuna need hoiakud on teineteisest peaaegu sõltumatud, kujuneb neli põhilist strateegiat:

1. päritolu- ja sihtrühma väärtustav;
2. päritolurühma väärtustav, sihtrühma mitteväärtustav;
3. päritolurühma mitteväärtustav, sihtrühma väärtustav;
4. päritolu- ja sihtrühma mitteväärtustav.

Berry on oma töödes näidanud, kuidas kõige edukamad on sellised kogukonnad, kus võõra päritoluga rühmaliikmed väärtusta-

¹³ J. W. Berry, „Immigration, acculturation and adaptation”, *Applied Psychology: An International Review*, 46 (1997), 5–68.

¹⁴ Vt näit: J. Kruusvall, R. Vetik, J. Berry, „The Strategies of Inter-Ethnic Adaptation of Estonian Russians”, *Studies for Transition States and Societies*, 1(1) (2009), 3–24.

vad nii omaenda rühma kui ka seda, mille keskel nad nüüd elavad. Siinses uuringus käsitleme Eesti doktorante kui väikse eestikeelse teaduskogukonna esindajaid suures ehkki kirjus ingliskeelses akadeemilises kultuuris. Ühtlasi eeldame, et akadeemilise maailmaga lõimumine eeldab inglise keelest arusaamise ja selles keeles teaduse loomise kõrval ka eesti keeles teadusmõtte väljendamise ja mõistmise soovi. Viimase puudumine, eriti emakeelse vahetu teadussuhtluse võimaluse puudumine aga piirab teadusmõtte sisulist sügavust.

Uurimaks arvamusi ja hoiakuid eestikeelse teadustöö suhtes, küsitlesime 2012. aasta sügisel seitsme Eesti kõrgkooli doktorante. Veebipõhisele ankeedile vastas 240 doktoranti ning valim on nii kõrgkoolide kui ka valdkondade kaupa esinduslik. Valdavalt vastasid küsimustikule naised (70%), vastanute keskmine vanus oli 33 eluaastat (vahemikus 23–64) ja emakeeleks peamiselt eesti keel (üle 90%-l vastanutest).¹⁵ Veidi enam kui pooled doktorandid peavad oma põhitegevuseks töötamist, kaks viiendikku doktorandiks olemist ja alla kümnendiku nimetavad põhitegevusena mõne muu tegevuse.

Meid huvitas, millised on doktorantide kogemused teadusteksti lugemisel ja kirjutamisel eesti ja võõrkeeles, milliseid raskusi on ette tulnud teadustekstidega töötades, milliseks hinnatakse oma keeleoskust ja mis on häirinud teiste autorite kirjutatud eestikeelset teadusteksti või õppeteksti lugedes, milline on teadusteksti kirjutamise protsess ja kuidas hindavad doktorandid oma võimalusi osaleda eestikeelses teadussuhtluses, ning mis innustaks kirjutama rohkem teadustekste eesti keeles. Siinkohal tutvustame lähemalt eesti keele kasutamist teadustöös, teadustekstidega töötamisel esinenud raskusi ja hinnangut keeleoskusele õppevaldkondade järgi.

Eesti keele kasutamine teaduskommunikatsioonis

Alustuseks anname ülevaate sellest, kuivõrd on doktorandid kasutanud eesti keelt teaduskommunikatsioonis ja kui mitmekesised on nende kogemused eestikeelses teadustöös.

¹⁵ „Eesti keel kõrghariduse ja teaduse keelena” küsimustik oli koostatud vaid eesti keeles, seega vähemalt osaliselt mõjutab emakeelega seotud valimi jaotust ka see asjaolu.

Eesti kõrgkoolide doktorandid kasutavad eesti keelt enim populaarteaduslikke tekste lugedes (93%, vt tabel 1), järgnevad konverentsidel osalemine ja teadustekstide lugemine (77%) ning teadustekstide kirjutamine (69%). Kõige vähem on neid, kes on kirjutanud eestikeelseid populaarteaduslikke tekste (62%). Tuleb täpsustada, et see ei näita teadustöö tegemise viiside kaupa keele kasutamise sagedust, vaid ainult seda, millises keeles on üldse teadustööd tehtud.

Võrrelduna inglise keelega on eesti keelt rohkem kasutatud vaid populaarteaduslike tekstide kirjutamiseks (inglise keeles on neid kirjutanud 25% doktorantidest). Ühepalju on eesti ja inglise keeles populaarteadust lugenud. Seevastu teadustekstide kirjutamisel ja lugemisel ning konverentsidel osalemisel ületab inglise keele kasutajate hulk eesti keele kasutajate osakaalu. Vene ja muud keeled on kasutusel põhiliselt tekste lugedes ja vähesel määral ka konverentsidel.

Tabel 1. Erinevad teadustöö tegemise viisid keelekasutuse järgi, %

	Eesti keeles	Inglise keeles	Vene keeles	Muus keeles	Sellega pole tegelenud
Kirjutanud teadustekste (sh käsikirju)	69	83	3	8	5
Kirjutanud populaarteaduslikke tekste	62	25	3	3	34
Lugenud teadustekste	76	100	30	40	0
Lugenud populaarteaduslikke tekste	93	95	27	36	1
Olen osalenud konverentsidel	78	95	14	21	2

Et saada ülevaade eesti keele kasutamise mitmekesisusest teaduskommunikatsioonis moodustasime loendustunnuse, mis kirjeldab, mitmel erineval viisil (antud viiest võimalusest) on küsitletud doktorandid eesti keelt kasutanud. Nähtub, et peaaegu kõik doktorandid on kasutanud eesti keelt vähemalt ühes kommunikatsioonivormis ja enamik on seda teinud neljas või viies vormis (67%). Eesti keelt teaduskommunikatsioonis kasutavad keskmiselt rohkem ühiskon-

nateaduste ja kultuuri valdkonna doktorandid (4,2 5-st), vähem mitmekesiselt loodusteaduste kraadiõppurid (3,3 5-st).¹⁶

Analüüsides nn objektiivsete tegurite¹⁷ mõju eesti keele kasutamisele teadustöös selgub, et doktoriõpingute ajal töötavad doktorandid on eelistanud eesti keelt ligikaudu kolm korda enam¹⁸ kui ainult õppimisega tegelevad doktorandid (vt regressioonianalüüsi tulemused tabel L1, lisa). Võrreldes üle nominaalaja õppijatega on lühemat aega õppinuil oluliselt suurem tõenäosus olla eesti keelele orienteeritud (sh esimese ja teise õppeaasta doktorantide puhul ligikaudu viis korda enam kui üle aja õppijatel). Sellist tulemust võiks osaliselt selgitada nii, et mida pikemalt on doktoritööga tegeletud, seda enam ollakse seotud ka teadustöö ja teadlaskonnaga laiemalt, kus väärtustatakse just võõrkeelseid eelretsenseeritud teaduslikke artikleid.

Eesti keelele orienteeritus teadustöös on seotud ka mõningate subjektiivsete teguritega. Nii eelistavad näiteks doktorandid, kes hindavad oma eesti teaduskeele oskust väga heaks või heaks, pea viis korda tõenäolisemalt eesti keelt kui need, kes hindavad keele oskust keskmiseks või halvaks. Küsisime ka selle kohta, millest jääb eesti keeles kirjutades keelelises mõttes puudu. Selgub, et võrreldes nendega, kellel ei ole eesti keeles kirjutamisega probleeme, on terminikasutuse raskustega ja korraga mitme keelelise probleemiga (raskused lausete, terminite, sõnavara ja õigekirjaga) doktorandid vähem orienteeritud eesti keele kasutamisele. Keeleoskuse temaatikat puudutame lähemalt allpool.

Raskused teadustekstiloomes

Rahvusvahelistumise tingimustes on paratamatu, et üha enam teadust tehakse võõrkeeles, peamiselt inglise keeles. Seetõttu võib ko-

¹⁶ Eristame kahte suuremat valdkonda: ühiskonnateadused ja kultuur ning loodusteadused ja tehnika (sh bio- ja keskkonnateadused ja terviseuuringud).

¹⁷ Sellised tegurid on vanus, põhitegevus (töötamine või doktoriõpe), kõrgkool ja eriala ning õpingute aasta.

¹⁸ Regressioonianalüüsi puhul on tulemused esitatud riskisuhtena, mis näitab, kui suur tõenäosus on teatud rühmadel võrreldes referentirühmaga olla suunatud eesti keele kasutamisele teadustöös (suurem väärtus tähistab suuremat „riski” kuuluda enam eesti keelele orienteeritute hulka).

hati olla raske mõelda ja kirjutada oma valdkonna teadusainesest emakeeles. Küsisime doktorantidelt, kas teadusteksti kirjutades on ette tulnud, et ei leia mõtte väljendamiseks õiget sõna või head vastet tõlgitava erialamõiste väljendamiseks. Tabelis 2 esitatud tulemused näitavad, et ühiskonnateaduste doktorantidest viiendik ütleb, et eesti keeles mõtte väljendamiseks õiget sõna leida pole raske olnud. Loodusteaduste doktorantide hulgas on sedasi vastanud mõnevõrra vähem. Seega, kui ühiskonnateaduse doktorantidest viiendik tunnistab, et eesti keeles õige sõna leidmine tekitab raskusi sageli, siis loodusteaduste doktorantide hulgas puutub selliste raskustega sageli kokku 35%. Loodusteaduste doktorandid tunnevad end veidi kindlamalt inglise keeles kirjutades, kuid mõnevõrra enam on neid ühiskonnateaduste doktorante, kes leidsid, et neil on olnud sageli raske inglise keeles kirjutades õiget sõna leida (vastavalt 34% ja 40%). Kümnendik mõlema rühma vastanutest nendib, et inglise keeles õiget sõna leida pole raske olnud.

Tabel 2. Raskused teadustekstiloomes mõtte väljendamiseks õige sõna leidmisel, %

	Ühiskonnateadused	Loodusteadused
Ei leia õiget sõna eesti keeles		
Ei ole ette tulnud	21	14
Harva	59	51
Sageli	20	35
Kokku	100	100
Ei leia õiget sõna inglise keeles		
Ei ole ette tulnud	10	9
Harva	50	57
Sageli	40	34
Kokku	100	100

Teadusteksti kirjutades mingisugusele erialamõistele head vastet leida on osutunud oluliselt keerukamaks just eesti keeles (vt tabel 3). Enam kui pooltel ühiskonnateadusi ja 71% loodusteadusi õppivatest doktorantidest on olnud raske leida head eestikeelset oskussõna erialamõistele. Seevastu inglise keeles probleemi peaaegu et ei tunnetatagi. Üle poole mõlema rühma doktorantidest on puutunud nimetatud raskusega kokku harva ning vaid viiendik sageli.

Tabel 3. Raskused teadustekstiloomes tõlgitavale erialamõistele hea termini leidmisel, %

	Ühiskonnateadused	Loodusteadused
Ei leia head vastet erialamõistele eesti keeles		
Ei ole ette tulnud	6	3
Harva	37	26
Sageli	57	71
Kokku	100	100
Ei leia head vastet erialamõistele inglise keeles		
Ei ole ette tulnud	17	19
Harva	61	60
Sageli	22	21
Kokku	100	100

Vahest sellega seostub asjaolu, et ühiskonnateaduste doktorantidel on nende endi sõnul kõige mugavam kirjutada eesti keeles (70%) ja loodusteaduste doktorantidel inglise keeles (61%).

Kui palusime avatud vastustes täiendada, mis just teeb teadusteksti kirjutamise vastavas keeles mugavamaks või lihtsamaks, eristus mitu vastuste kimpu. Esiteks, arusaam, et emakeelne kirjutamine on ilmselgelt lihtsam:

- Kirjutamise mõttes on ju iseenesest mõistetav, et emakeeles kirjutamine on kõige lihtsam
- Kuna eesti keel on emakeel, siis selles keeles on mõtete väljendamine kõige lihtsam
- Emakeeles kirjutamine õnnestub ikka oluliselt kiiremalt; on väljendusrikkam; on ladusam ja loomulikum; annab enesekindlust; võimaldab keeleliselt paremini sõnastada
- Samuti on emakeeles kirjutades võimalik paremini taotleda nii mõtte loogilist tervikut kui nüansside värvikust – ehk lugeja kaasa mõtlema meelitada:
- Emakeeles on lõppkokkuvõttes neid osi, mida täiesti ise lood (meetod, arutelu) ikka lihtsam kirjutada, saab mõtteid põhjalikumalt avada. Loogilist tervikut on keeles, mida hästi ei valda, keeruline luua.
- Emakeeles kirjutamine, sest ma mõtlen selles keeles, seega saan rõhku panna nüanssidele, sõnamängudele, värvikatele kirjeldustele, täpsusele

Edasi eristuvad need vastajad, kelle jaoks just inglise keel on teaduskeelena käepärasem, sest selles keeles on terminivara tuttavam – mis viitab praeguseks tegemata terminitööle eesti teaduskeeles:

- Kuna loen artikleid enamasti inglise keeles, siis selles keeles on ka lihtsam kirjutada
- Inglise keeles eksisteerib vastav terminoloogia, eesti keeles seda pole
- Inglise keeles kasutatav terminoloogia on tuttav ja mugav on seda lugeda
- Emakeeles üldiselt oskan end väljendada, kuid teaduskeel on minu jaoks pigem inglise keel. On termineid mida eesti keeles ei leidu

Lisaks on osa doktorante jõudnud järeldusele, et on põhimõtteliselt vale, kui „igaüks räägib oma keelt”:

- Emakeeles kirjutamine on lõpmatult mõttetutu tegevus
- Paabeli torni ehitamine sujus palju paremini, kuni kõik ühte keelt rääkisid

Teadustekstide lugemisel on suundumus sarnane: ühiskonna-teaduste doktorandid loevad valdavalt meelsamini eesti keeles ja loodusteaduste doktorandid inglise keeles. Küsitluse käigus antud avatud vastustest nähtub, et võõrkeele kasuks toodi enamasti just sobivate terminite olemasolu, mis kinnitab eelpool esitatud tulemusi, mille kohaselt suur hulk doktorante on kimpus erialamõistetele eestikeelsete vastete leidmisega. Kohati on siiski võõrkeeles teadustöö tegemine doktorantide sõnul kurnav:

- Ilmselgelt on oma emakeeles kõige mugavam lugeda, kuid terminite täpsuse huvides on teinekord mõistlikum (või ka ainuvõimalik) lugeda inglise- ja prantsuskeelseid tekste.
- Eesti keeles oleks kõige mugavam teadustekste lugeda, kuid tõsi on see, et oma erialal loen tekste ainult inglise keeles (mis on kohati väsitav, keeruline) ning kirjutan samuti ainult inglise keeles.

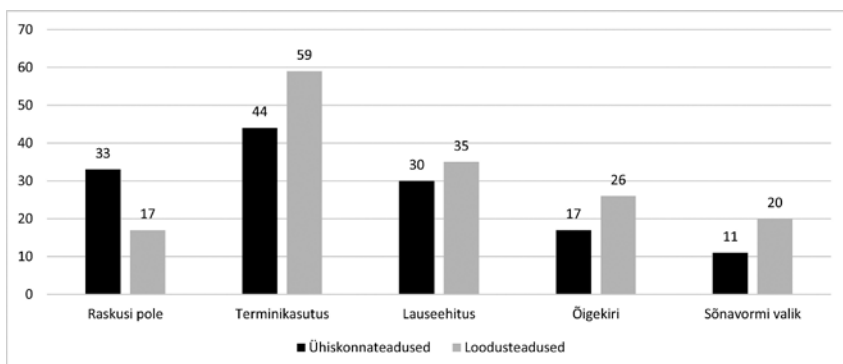
Lisaks küsisime, et kui doktorant loeb või kirjutab võõrkeeles, siis kas enamasti mõtleb tekstiga samas keeles või eesti keeles. Selgub, et valdavalt mõeldakse tekstiga samas keeles (ligikaudu 70% mõlema valdkonna doktorantidest). Kuna aga suuresti tehakse teadust võõrkeeles, siis tulemuseks on see, et vähemalt teadusmaailma sisenejate panus eesti teaduskeele arengusse jääb parimal juhul tagasihoidlikuks.

Hinnang keeleoskusele

Soovi kirjutada teadusteksti eesti keeles võib teatud määral mõjutada see, kui heaks oma eesti keele oskust peetakse. Doktorantide hinnangul on nende eesti üldkeele oskus pigem väga hea (5-pallisel skaalal väga halvast väga heani keskmiselt 4,5), ent eesti keele oskust teaduskeelena hinnatakse madalamaks. Siin avalduvad selgemalt ka erinevused valdkonniti. Nimelt ühiskonnateaduste doktorandid hindavad keskmiselt oma eesti teaduskeele oskust üsna heaks, loodusteaduste doktorandid aga vaid veidi kõrgemaks kui kesktase.¹⁹ Samas võib ka olla, et kui on olemas eestikeelsete teadustekstide loomise aktiivne kogemus, siis see lubab oma teaduskeele pädevust hinnata kõrgemaks. Saamaks rohkem eestikeelseid teadustekste, tuleks toetada doktorandi eesti keele oskuse arengut, sh luues rohkem eesti keeles kirjutamise võimalusi, et doktorantide eesti keele oskus saaks paraneda. Selle uuringu andmed ei võimalda küll hinnata põhjuslikku seost, kuid meie uurimisküsimuse seisukohast on siiski tähtis seda seose suunda eristada: kui eesti keeles kirjutavad rohkem need, kes tunnevad paremini keelt, siis peaksid eestikeelsed doktoritööd olema kaunima keelega. Kui aga tegelikult paremaks hindavad oma keeleoskust need, kes on küll oma teadustöös rohkem eesti keelt kasutanud, kuid ei ole keele võimalusi tundma õppinud, olles oma väljendustes näiteks võõrmõjude küüsis vms, siis võib ka doktoritööde keel olla konarlik.

Küsisime doktorantidelt ka täpsemalt, millest nad eesti keeles kirjutades just keelelises mõttes puudust tunnevad ehk mille kohta vajaksid lisateadmisi. Jooniselt 1 näeme, et ühiskonnateaduste doktorandid tunnevad end eesti keeles kirjutades kindlamana – ligi kolmandik vastab, et nad ei tunne keelelises mõttes millestki puudust. Loodusteaduste doktorantidest on nii vastanud vähem kui viiendik. Kuid probleemide juurde jõudes näeme taas, et enim valmistab raskusi terminikasutus ja eriti just loodusteadusi õppivate doktorantide hulgas (59%). Ligikaudu kolmandik mõlema valdkonna doktorantidest nendib, et eesti keeles kirjutades tekitab raskusi lauseehitus. Õigekirjas ja sõnavormi valikus tunnetatakse probleeme vähem, kuid siin vajavad lisateadmisi enam loodusteaduste doktorandid.

¹⁹ Erinevused rühmade keskmistes statistiliselt olulised nivool 0,01.

Joonis 1. Eesti keeles kirjutamisel raskusi tekitavad aspektid (doktoriõppe valdkonna kaupa, %)

Erinevusi loodusteaduste ja ühiskonnateaduste doktorantide vahel saab osaliselt põhjendada sellega, et ühiskonnateadused on juba uurimistemade tõttu enam seotud Eestiga ning seega eesti keeles teaduse tegemisega. Seda kinnitavad ka meie uuringu andmed, mille kohaselt on ühiskonnateaduste doktorandid rohkem tegelenud erinevate teadustöö viisidega eesti keeles. Ühiskonnateaduse doktorantide hulgas on enam neid, kes on lugenud ja kirjutanud teadustekste või populaarteadustekste eesti keeles ning osalenud eestikeelsetel konverentsidel.

Kokkuvõte

Doktoritöid on üha enam hakatud kirjutama inglise keeles, ent akadeemilise maailmaga lõimumine eeldab inglise keelest arusaamise ja selles keeles teaduse loomise kõrval ka eesti keeles teadusmõtte väljendamise ja mõistmise soovi. Viimase puudumine, eriti emakeelse vahetu teadussuhtluse võimaluse puudumine aga piirab teadusmõtete sisulist sügavust, sh ka loodusteaduste valdkonnas.

Doktorantide küsitlusest koorus esiteks arusaam, et emakeelne kirjutamine on ilmselgelt lihtsam ning mõttekäigud saavad loogilisemad ja nüansirikkamad. Need, kes eelistavad teaduskeelena inglise keelt, peavad selle keele terminivara tuttavamaks ning eeldavad, et ühest keelest saavad kõik ühtmoodi aru. See ei pea siiski sageli paika, sest ka teadlaskonnas on keeleoskuse tase ebahütlane. Pealegi on võõrkeelne teadus-

töö doktorantide sõnul kohati kurnav, samal ajal on suur hulk doktorante hädas, et leida erialamõisteid tähistama eestikeelseid oskussõnu. Järelikult on vaja senisest süsteemsemalt tegeleda eesti terminiloome ja -korrastusega igal kõrgkooliõppe tasemel ning seejuures väärtustada seda tööd kõrgemalt ka akadeemilistele ametikohtadele valimisel.

Selgeid eestikeelseid teadustekste eelistavad õppejõud suudavad paremini toetada doktorandi keeleoskuse ja mõtlemisvõime arengut. Ligikaudu kolmandik nii loodus- kui ka humanitaarvaldkonna doktorantidest nendib, et eesti keeles kirjutades tekitab raskusi lauseehitus, mistõttu tuleb ülikoolides tõhustada ja arendada eesti teaduskeeleõpet nii terminoloogiat kui ka keele struktuuri käsitlevana. Rohkem eestikeelse teadusteksti kirjutamise ja avaldamise võimalusi luues edendataks nii iga õpetlase kui ka kogu keele väljendusjõudu.

Tuleb sügavalt läbi mõelda, kas ingliskeelne doktorantuur tähendab automaatselt eesti keele nõudest loobumist, või on siiski ühiskonnas huvides, et siin kaitstud doktoritöödel oleks vähemalt eestikeelne kokkuvõte? Eestis kaitstavate võõrkeelsete doktoritööde kokkuvõtted on hea võimalus arendada eesti keelt kestliku ja valdkonnakao-tusi vältivana. Siin ei piisa saja-paarisaja sõnalisest miniülevaatest, eesti teaduskeelt saab arendada siiski vaid korraliku teadusartikli mahus sisuline kokkuvõte.

Analüüs näitab ka seda, et mida mitmekesisemalt on eestikeelse teadustööga tegeletud, seda paremaks hinnatakse oma keeleoskust. Mõju võib olla ka vastupidine: mida kindlamalt end eesti keeles tuntakse, seda altim ollakse eesti keeles teadust tegema.

Jääb üle vaid küsida, kui suur on tekkiv keele- ja mõttekadu, kui eesti doktorantidel pole võimalust emakeelseteks aruteludeks ja nad osalevad ainult võõrkeelses teadussuhtluses. Pigem tuleb edendada arusaama sellest, mida emakeelne teadussuhtlus mõttesügavusele annab.

Eve-Liis Roosmaa, *MA*, on Tallinna Ülikooli sotsioloogia doktorant.
Triin Roosalu, *PhD*, on Tallinna Ülikooli rahvusvaheliste ja sotsiaaluuringute instituudi dotsent.

Peep Nemvalts, *PhD*, on Tallinna Ülikooli Eesti Kultuuri instituudi vanemteadur.

LISA

Tabel L1. Eesti keele kasutamine teadustöös seoses doktorantide vanuse, põhitegevuse ja õpingute aastaga, logistiline regressioon (väljavõte kahest regressioonimudelist)

	Riskisuhe	Vastuste arv
Objektiivsed tegurid		
Vanus		
23–26	0,27	38
27–28	0,36	39
29–31	0,55	40
32–39	0,44	36
40+ (ref)		41
Põhitegevus		
Töötav	3,34**	106
Doktorant (ref)		88
Õpingute aasta		
1	5,46*	31
2	5,14**	33
3	2,83	44
4	3,02*	54
5 ja enam (ref)		32
Konstant	0,18*	
Subjektiivsed tegurid		
Eesti teaduskeele oskus		
Väga hea või hea	4,67**	
Väga halb, halb või keskmine (ref)		
Teadmiste puudused eesti keeles		
Lauseehitus	1,51	
Terminikasutus	0,41*	
Laused-terminid-sõnavara-õigekiri	0,26*	
Ei ole millestki puudust (ref)		
Konstant	0,13**	

Märkus: Objektiivsete tegurite puhul Nagelkerke R-ruut on 0,34
 Subjektiivsete tegurite puhul Nagelkerke R-ruut 0,46
 Seos on statistiliselt oluline nivool: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$
 (ref) – referentühm ehk see rühm, kelle vastu kõigi teiste tulemusi (riskisuhet) võrreldakse